OIKEUSMINISTERIÖ **LAUSUNTO**
Vaalijohtaja Arto Jääskeläinen 3.6.2022

Ulkoasiainvaliokunnalle

VALTIOLLISESTA KANSANÄÄNESTYKSESTÄ

Eduskunnan ulkoasiainvaliokunnassa on käsiteltävänä kansalaisaloite, joka koskee neuvoa-antavan kansanäänestyksen järjestämistä Suomen NATO-jäsenyydestä (KAA 3/2022 vp). Pyydettynä lausuntona esitän asiasta kunnioittavasti seuraavaa:

Valtiollista kansanäänestystä koskevasta sääntelystä

Perustuslain 53 §:ssä säädetään, että neuvoa-antavan (valtiollisen) kansanäänestyksen järjestämisestä päätetään lailla, jossa on säädettävä äänestyksen ajankohdasta ja äänestäjille esitettävistä vaihtoehdoista ja että kansanäänestyksissä noudatettavasta menettelystä säädetään lailla.

Äänioikeudesta valtiollisesta kansanäänestyksestä säädetään perustuslain 14 §:n 1 momentissa, jonka mukaan jokainen 18 vuotta täyttänyt Suomen kansalainen on äänioikeutettu valtiollisessa kansanäänestyksessä.

Valtiollisissa kansanäänestyksissä noudatettavasta menettelystä säädetään lailla (571/1987). Kansanäänestys toimitetaan pääpiirteissään samalla tavalla kuin valtiolliset vaalit. Äänestys tapahtuu kuntien perustamissa äänestyspaikoissa ja ääntenlaskennasta huolehtivat vaalipiirilautakunnat. Helsingin vaalipiirilautakunta vahvistaa koko maan tuloksen.

Valtiollinen kansanäänestys voidaan toimittaa valtiollisten vaalien yhteydessä tai vaaleista erillisenä. Kansanäänestyksen toimittamisesta vaalien yhteydessä on päätettävä niin hyvissä ajoin, että vaaleja koskeviin toimenpiteisiin ryhdyttäessä voidaan ottaa huomioon kansanäänestyksen toimittaminen. Seuraavat valtiolliset vaalit ovat: eduskuntavaalit 2.4.2023, presidentinvaali 28.1.2024 ja europarlamenttivaalit 9.6.2024.

Vaaleista erillisenä toimitettavasta kansanäänestyksestä aiheutuisi valtiolle suurin piirtein samat kustannukset kuin esimerkiksi eduskuntavaaleista eli noin 17 000 000 euroa. Valtiollisen vaalin yhteydessä toimitettavan kansanäänestyksen kustannukset olisivat luonnollisesti merkittävästi pienemmät. Näiden varsinaisten toimittamiskustannusten lisäksi valtion talousarvioon tulisi varata määräraha kansanäänestyksestä ja siinä käsiteltävästä asiasta tiedottamiseen.

Äänestyslipuista, jotka oikeusministeriö painattaa, tulee ilmetä kansanäänestyksen aihe ja ajankohta sekä äänestäjille esitettävät vaihtoehdot. Vaihtoehdot voivat sisältyä

samaan äänestyslippuun, tai kutakin vaihtoehtoa varten voi olla oma äänestyslippu. Äänestäjällä tulee kuitenkin aina olla mahdollisuus ilmaista, ettei hän kannata mitään esitetyistä vaihtoehdoista. Kunkin kansanäänestyksen toimeenpanoa koskevassa laissa säädetään tarkemmin äänestyslippujen lukumäärästä, ulkomuodosta, sisällöstä ja mitättömyydestä samoin kuin äänestämisestä.

Toimitetut kansanäänestykset

Suomessa on toistaiseksi toimitettu kaksi valtiollista neuvoa-antavaa kansanäänestystä:

1) Kansanäänestys kieltolain kumoamisesta 29.–30.12.1931

Kieltolakia koskevasta kansanäänestyksestä säädettiin lailla neuvoa-antavan kansanäänestyksen toimeenpanemisesta väkijuomalainsäädännön perusteiden selvittämiseksi (12.12.1931/340). Äänestyksessä oli kolme vaihtoehtoa:
-Onko kieltolaki pysytettävä täyskiellon pohjalla? Tätä vaihtoehtoa kannatti 28,0 % äänestäneistä;
-Onko kieltolaki muutettava ja säädettävä laki, joka sallii mietojen alkoholijuomien valmistuksen ja kaupan säännöstelyn ja verotuksen alaisena? Tätä vaihtoehtoa kannatti 1,4 % äänestäneistä;
-Onko kieltolaki kumottava ja säädettävä laki, joka sallii muidenkin kuin mietojen alkoholijuomien valmistuksen ja kaupan säännöstelyn ja verotuksen alaisena? Tätä vaihtoehtoa kannatti 70,6 % äänestäneistä.
Äänestysprosentti oli 44,4.

2) Kansanäänestys Suomen liittymisestä Euroopan unionin jäseneksi 16.10.1994

EU-kansanäänestyksestä säädettiin lailla neuvoa-antavasta kansanäänestyksestä Suomen liittymisestä Euroopan unionin jäseneksi (28.6.1994/578). Äänestyksessä äänestäjällä oli kaksi vaihtoehtoa: hänen tuli vastata joko Kyllä tai Ei kysymykseen "Tuleeko Suomen liittyä Euroopan unionin jäseneksi neuvotellun sopimuksen mukaisesti?" Molemmat vaihtoehdot esitettiin yhdellä äänestyslipulla. Äänestäjän tehtävänä oli merkitä rasti kannattamansa vaihtoehdon kohdalle. Edellisessä kappaleessa mainittu ja menettelytapalaissa säädetty äänestäjän mahdollisuus ilmaista, ettei hän kannata mitään esitetyistä vaihtoehdoista, suljettiin toimittamislailla pois sillä perusteella, että eduskunta halusi äänestäjiltä mahdollisimman selkeän kannanoton.

Äänestysoikeutetuille lähetettiin äänestysoikeusilmoituksen mukana valtioneuvoston tiedote, jossa selostettiin Suomen mahdollisesta liittymisestä Euroopan unionin jäseneksi neuvotellun sopimuksen sisältöä ja jossa todettiin, mistä kansanäänestyksessä oli kysymys. Valtion talousarvioon otettiin määräraha harkinnanvaraisten avustusten jakamiseksi kumpaakin vaihtoehtoa koskevaan tiedottamiseen.

Neuvottelutulos Suomen liittymisestä EU:n jäseneksi parafoitiin 1.3.1994 ja itse liittymissopimus allekirjoitettiin 24.6.1994. Hallituksen esitys laiksi kansanäänestyksen järjestämisestä (HE 109/1994 vp) annettiin eduskunnalle 27.5.1994. Laki vahvistettiin

28.6.1994 ja se tuli voimaan 1.7.1994. Äänestyspäivä oli sunnuntai 16.10.1994 ja ennakkoäänestys toimitettiin 5.-11.10.1994.

Äänestyksessä Kyllä-vaihtoehtoa kannatti 57 % äänestäneistä ja Ei-vaihtoehtoa 43 % äänestäneistä. Suomessa asuvien Suomen kansalaisten äänestysprosentti oli 74 ja ulkosuomalaisten 10,7. Äänestäneistä ennakkoon äänesti 44,2 % ja äänestyspäivänä 55,8 %.